

Василь КРЕМЕНЬ

ОСВІТА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН

Для забезпечення ефективної освітнянської діяльності сьогодні необхідно враховувати загальноцивілізаційні та національні тенденції розвитку суспільства, що складають підґрунтя також для сучасних змін в освіті. Автор виокремлює кілька загальноцивілізаційних напрямків, що передбачають безумовні зміни усієї системи освіти України. Серед них: зростання динаміки суспільного розвитку, розвиток демократії, глобалізація, розвиток новітніх технологій. Ці зміни вимагають формування нової людини — людини знанневої, людини інноваційного мислення, людини самодостатньої, вільної, демократичної особистості. З іншого боку, національні тенденції вимагають привернути особливу увагу освіти до питань формування сучасної системи цінностей, до питань патріотизму, національного єднання, а також до питань традицій нашого суспільства. Всі ці тенденції утверджують серцевинні ідеї зміни в освіті і суспільстві — людино- і дитиноцентризм.

Абсолютно об'єктивні цивілізаційні зміни й тенденції розвитку, характерні для людства загалом і для України зокрема, складають підґрунтя сучасних змін в освіті. Перехід від індустріального виробництва до суспільства інформаційних технологій, а далі — до суспільства знань, глобалізаційні процеси, що охоплюють усі сфери життя і діяльності, — це ті зміни, без урахування яких на національному рівні країна не може обрати правильний напрямок розвитку. Загальні тенденції доповнюються такими, що мають власне український характер: продовження ствердження української держави і незалежності, перехід до нового типу відносин — суспільно-політичних і економічних, духовних та ін. Тільки врахувавши усі тенденції, а краще — передбачивши їхній вплив на майбутні події, ми зможемо забезпечити ефективну освітнянську діяльність, результатом якої буде підготовлена, конкурентоспроможна молода людина, що повністю

відповідає професійним і суспільно-громадським вимогам майбутнього життя. Є кілька напрямків, які передбачають безумовні зміни у підготовці учня, учителя й системи освіти загалом.

Нечуване раніше зростання динамізму суспільного розвитку — одна із тенденцій нашого часу. Знання, інформація, технології сьогодні змінюються швидше, аніж одне покоління людей, тому зміна, змінність стає не винятком, а обов'язковою, однією з найбільш характерних рис життя людини і суспільства. Це вимагає від нас — освітян — формувати людину, зугарну жити в системі постійно змінюваних координат, спроможну сприймати і творити зміни, здатну відокремити розумні зміни від нерозумних. Своєю чергою, актуалізується завдання в навчальній діяльності не просто давати кількість знань, або забезпечувати творче їх засвоєння, хоча ця функція завжди залишиться. Значно більше актуалізується завдання щодо навчання дитини впродовж життя, і виробити не тільки уміння і навички навчатися, а й потребу в цьому. Третє завдання — навчити застосувати знання в практичній діяльності — професійній, суспільно-громадській, побуті. Перетворити знання з мертвого вантажу на методологію поведінки людини, основу прийняття рішень. Найважливіше — домогтися, аби знання стали підґрунтям діяльності людини. Іншими словами — утвердити знаннєву людину. Лише так можна досягти рівня знаннєвого суспільства, яке вибудовуватиме свою діяльність на основі отриманих знань. Це конче необхідно для того, аби країна посідала гідне місце у сучасному і, передусім, у майбутньому світі. Освітяни, усвідомлюючи необхідність змін, мають підвести до цього громадську думку.

Людина інноваційного мислення, інноваційного типу культури, здатної до інноваційного типу діяльності — лише така людина може бути конкурентоспроможною, такі люди можуть скласти мобільне суспільство, мобільну націю. Тому формування інноваційної людини — нагальне завдання освіти. У нас надмірно консервативна нація. Ця проблема виникла не сьогодні, вона значно протяжніша в нашій історії, тому ще й нині ми уособлюємо пасивний тип діяльності. Сьогодні краще бути надактивним, ніж надмірно пасивним.

Інший напрямок змін, які обумовлені як цивілізаційними процесами, так і внутрішньо українськими — виховання людини більш самодостатньою, людиною вільною. У сучасному світі суттєвим чином розширюється комунікативне середовище, в якому проживає людина, зростає і міжособистісне спілкування. Безумовно, інформаційні, контактні впливи суперечливі, і для того, аби людина залишалась сама собою, а тим більше, щоб була ефективною у будь-якому виді діяльності або громадянському співіснуванні, вона має аналізувати усі ці впливи і діяти свідомо, відповідним чином реагуючи на інформацію та контакти. Це означає, що ми маємо формувати людину в особистісному значенні більш розвинуту.

Сучасна цивілізація позначається розвитком демократії. Демократія — це не тільки форма самовиявлення, самоствердження людини. Демократія має суто прикладний економічний характер, вона дає можливість кращого самовиявлення, а отже — самореалізації і забезпечення ефективнішого розвитку суспільства. Для того, аби наша країна була дійсно демократичною, а не такою, якою є сьогодні, ми повинні мати не тільки демократичних президента, прем'єра чи парламент — це бажано. Головне для демократії — мати критичну масу людей, здатних жити в демократичних відносинах і не здатних жити в авторитарному суспільстві. Не кажучи вже, що для України ця проблема надто важлива — нехтування людиною супроводжувало нас, наших попередників впродовж століть — перед нами постали важливіші завдання щодо формування демократичної особистості, ніж перед іншими народами Європейського континенту. В цьому розумінні ми маємо змінити відносини й у навчальній діяльності. Суб'єктно-суб'єктні відносини, в яких активні обидві сторони, значно важчі для педагога. Але для чого таке навчання впродовж 12 років, яке не сприяє особистісному розвитку, яке формує людину в авторитарному середовищі? Вступивши в самостійне життя, людина, навіть несвідомо, вимагатиме авторитарних відносин і демонструватиме їх, створюючи й авторитарне суспільство. Ніколи не буде динамічного демократичного розвитку в нашій країні, якщо ми орієнтуватимемося на такий тип відносин. Тому не стільки заради освіти, скільки заради майбутнього держави, нації і кожної окремої дитини, яка сьогодні приходить до школи, ми повинні прагнути і стверджувати демократичний тип відносин із людьми. Формування самодостатньої, вільної, демократичної особистості повинно бути завданням усіх нас щодо дітей.

Людиноцентризм і дитиноцентризм — серцевинні ідеї змін в освіті і суспільстві. Переконали, що наше доросле суспільство зможе бути ефективним, гуманним і демократичним, якщо ми затвердимо людиноцентризм у суспільному житті як створення умов для плідної діяльності кожної людини в ньому. Дитиноцентризм в освіті — це не проголошення гасла "Все краще — дітям", і це не любов до дітей взагалі як таких. Це — виокремлення у кожній дитині її сутнісних особистісних рис і максимально можливе наближення навчання і виховання цієї дитини до її конкретних здібностей. Ідея дитиноцентризму має проходити червоною ниткою в усіх змінах реформації і модернізації системи освіти. Врешті-решт це є оцінкою стану самої освіти. Загалом, те, що ми можемо і повинні робити в школі — допомогти дитині пізнати себе, розвинути на основі її сильних боків і здібностей. Ставши дорослою, людина найкраще, максимально себе реалізує і буде щасливою, якщо займатиметься притаманною для неї справою професійно й ефективно; і суспільство розвиватиметься динамічно і несуперечливо, оскільки так діятимуть мільйони людей.

Самопізнання, саморозвиток, самореалізація — триада, що складає основу людського щастя. І дві з цих складових — в руках освітян. Саме тому при переході до 12-річної школи серед іншого ми започаткували старші профільні класи. Це, звичайно, не вичерпує завдання особистісної орієнтації у навчальній діяльності, але суттєво допомагає кожній дитині. Ми маємо сприяти поширенню ідей психологічного супроводу в освіті і суспільстві, а також реалізувати ці підходи (у програмах, начальних планах, підручниках, підготовці і післядипломній освіті вчителів тощо), оскільки це шлях до розв'язання багатьох освітянських проблем.

У контексті нових соціокультурних вимог до освіти і вчителя, це озброєння фахівців будь-якого профілю новітніми технологіями, серед яких інформаційно-комп'ютерні посідають провідне місце. Не будучи прибічником перебільшення значення комп'ютерної техніки, маю зазначити, що чотири функції її безумовні. По-перше, це шлях до комп'ютерної грамотності, без якої все важче молодій людині знайти гідну роботу. По-друге, це засіб до індивідуалізації та інтенсифікації навчальної діяльності — комп'ютер у майбутньому може призвести до зміни її класно-урочної форми. По-третє, комп'ютер, підключений до Інтернету та інших систем, — це шлях до пізнання і ключ до знань з усього світу. По-четверте, комп'ютер відкриває шлях до нової форми навчальної діяльності — дистанційного навчання, яке також є надзвичайно важливим, особливо з утвердженням необхідності навчання дорослих протягом життя.

Тісно пов'язане з зазначеним вище таке. Людина в майбутньому більше буде жити не в національному, а у глобальному просторі. Ми маємо готувати людину до того, аби вона була ефективною в глобальному просторі. Прогрес будь-якої країни — України чи Росії, навіть США, не можна уявити як суто національне завдання. Воно не може успішно вирішуватись на національному рівні — прогрес набув загально-цивілізаційного характеру. І лише країна, яка перебуває в контексті загального розвитку цивілізації й органічно взаємопов'язана з іншими країнами, може ефективно розвиватись.

Глобальний простір передбачає не тільки спілкування країни з країною, а й здатність людини спілкуватись з іншими людьми. Тут постає проблема здійснення в освіті України мовного прориву. Повинна відбутися лінгвізація освітньої діяльності в країні: вивчення трьох мов як обов'язкових для наших дітей. Державна українська, англійська (або інша західна) і російська (або інша залежно від національних потреб). І вивчити три мови цілком реально за теперішніх шкільних програм. Я вважаю абсолютно безплідною і соромною суперечку про російську чи українську мову. Ми, начебто, засвідчуємо, що наші діти безталанні. Це від нашого хуторянства, відсутності досвіду і відомостей про те, що робиться у світі. Зазвичай, у країнах Європи знають три мови. У Монголії — обов'язкове вивчення англійської мови у середній школі, і це — далекоглядне рішен-

ня: у цій державі через покоління з'явиться мобільна нація, яка буде здатною функціонувати у глобальному просторі. Наше завдання — здійснити мовний прорив у нашій державі, і для цього є усі підстави.

Однією із серйозних проблем в освіті є формування у дітей сучасної системи цінностей. Ми повинні надзвичайно відповідально до цього ставитися. Формуючи ті цінності, які вже віджили або відживають, залишаємо дитину, людину неконкурентоспроможною в контексті світоглядно-моральних аспектів і цінностей сучасного світу. Є ще над чим працювати. Як би ми не ляли ринкову економіку — іншої немає, це найефективніша система. Відповідно до системи суспільних відносин слід формувати систему цінностей, яка дозволила б несуперечливо увійти в сучасне суспільство кожній особистості. Скажімо, ставлення до багатства. У нашого покоління виховували негативне ставлення до багатства, хоч підсвідомо ми розуміли, що без грошей і фінансово-економічного добробуту неможливо жити. Вважаю, що до багатства теж треба формувати відповідне ставлення — шану і повагу. Формувати в дітей бажання стати багатими. Але — чесно багатими. Бо чесно зароблене багатство — це прогрес суспільства і людства загалом. Найбагатша людина світу — Білл Гейтс. Уявімо, що його не було б: не було всього того, що зроблено в світі його компанією. Багатство цієї конкретної людини відображає надзвичайно суттєвий момент у прогресі людства. Звичайно, до багатства більшості наших багатіїв важко сформуванати шану й повагу, та й не треба цього робити. Але до багатства як такого, до орієнтації, аби людина була можливою, — потрібно.

Надзвичайно важливим для розвитку країни є питання патріотизму, національного єднання. Глобалізація — не тільки зближення народів і націй, це загострення й небувала раніше конкуренція між державами, між націями, розповсюдження цієї конкуренції у загальнопланетарному масштабі. Тільки та держава (нація), яка матиме максимально згуртоване, об'єднане населення, яке найбільшою мірою усвідомить свої національні інтереси у сфері політики, економіки та ін., зможе захистити свої інтереси у конкуренції з іншими державами і народами, створити ліпші умови для громадян своєї країни. Важливо для України, що ми стали державою, коли світ уже був поділений на сфери впливу. Саме тому треба робити сміливі рішучі кроки самоствердження у світовому просторі. Формування єдності України, формування патріотичних почуттів має не тільки самоцінність, але й цінність суто прагматичну.

Водночас постає питання традицій суспільства. Маємо зрозуміти, що не всі наші традиції є такими, яких необхідно дотримуватись. Традиції, які віджили, або відживають, маємо найшвидше забути, звільнити майбутні покоління від їхніх пут. І навпаки, нові норми, які стверджують себе і є розумними, слід запроваджувати в усіх сферах, починаючи, скажімо, з питання вищої освіти. Донині ми часто зустрічаємось із висловом: ми багато готуємо юристів, економістів тощо. Говорячи подіб-

не, люди не розуміють, що час неосвіченості минув, забагато освічених не буває, а сьогодні тим паче. Вища освіта, як колись початкова, потім середня, стала обов'язковою. Вона стає обов'язковим етапом не тільки у професійному, а й загалом у розвитку людей. Тільки та країна, яка буде мати максимальну кількість людей із максимально високою освітою, зможе створити той "гумус", що дозволить запровадити інформаційно-комунікаційні технології, попередньо підготувавши до цього людину, суспільство, і на цьому фундаменті прагнути досягти суспільства знань. Так, функція вищої освіти в підготовці фахівців залишається, але вона не єдина. Ми маємо якомога більшій частині молодих людей дати вищу освіту.

Васи́лий Кремень. Образование в контексте современных социокультурных изменений

Сегодня для обеспечения эффективности образовательной деятельности необходимо учитывать общецивилизационные и национальные тенденции развития общества, которые являются основанием изменений в образовании. Автор выделяет несколько общецивилизационных направлений, которые предусматривают безусловные изменения всей системы образования Украины. Среди них: рост динамики общественного развития, развитие демократии, глобализация, развитие современных технологий. Эти изменения требуют формирования нового человека — человека знаний, человека с инновационным мышлением, человека самодостаточного, свободного, демократической личности. С другой стороны, задачи развития национальной системы образования требуют обратить особое внимание на вопросы развития современной системы ценностей, включающей патриотизм, национальное единение, развитие традиций нашего общества. Все эти тенденции ведут к утверждению стержневой идеи изменений в образовании и обществе — человеко- и детоцентризма.

Vasyl Kremen. Education in the Context of the Present Social and Cultural Changes.

The universal and national tendencies of societal development (as a base for changes in education) have to be taking into account for ensuring of effectiveness of educational activity. The author shows several universal directions for future implicit changes of Ukrainian system of education: the growth of social development's dynamics, development of democracy, globalization, and development of modern technologies.

These changes assume the formation of a new type of personality. According to this he/she has to be educated, self-sufficient, independent and democratic person with innovative thinking. From the other hand, the tasks of national educational system's development are closely connected with the problems of contemporary value system's development. This system includes such values as patriotism, national solidarity, development of our society's traditions. All these tendencies lead to formation human- and childcentrism as a crucial idea for changes in education and society,